

Inhoud

INLEIDING		
1	De jonge geschiedenis van de ouderdom	13
2	Uitgangspunten	13
2.1	Vragen, opzet en methode	16
2.2	Afbakening en duidingen van de ouderdom	16
2.3	Doel, belang en ambitie	18
3	Prentkunst – verantwoording en kenmerken	19
3.1	Verantwoording	19
3.2	Woord, beeld en betekenis	21
3.3	Van allegorie naar genre	21
3.4	De esthetiek van de ouderdom	22
4	Oud in de vroegmoderne tijd	23
4.1	Wat is oud?	23
4.2	Hoe oud?	25
4.3	Hoeveel ouderen?	26
HOOFDSTUK 1 VISIES OP DE OUDERDOM		31
1	Lof en blaam	32
1.1	Lofzang op de ouderdom	32
1.2	Kritiek op de ouderdom	33
	Ouderdom in Ripa's <i>Iconologia</i>	35
2	Ouderdomsmoraal	37
2.1	<i>Exempla en exempla contraria</i>	37
2.2	Levensfase- en ouderdomsmoraal bij Cats	38
3	Levensfasentheorieën en de ouderdom	39
3.1	Het <i>tempestivitas</i> -principe	39
3.2	Een overzicht van levensfasentheorieën	40
	<i>Levensfasentheorieën in Mexia's Verscheyden lessen</i>	41
	<i>Levensfasentheorieën in Ripa's Iconologia</i>	43
	<i>Andere levensfasentheorieën, bronnen en varianten</i>	44
3.3	Basisschema	46
3.4	De temperamentenleer en het analogische wereldbeeld	47
3.5	De ouderdom in levensfasentheorieën	50
4	Ouderdom in medische geschriften	54
4.1	Zerbi en Cornaro	55
4.2	Du Laurens	55
	<i>De tweede kindertijd</i>	56
4.3	Van Beverwyck	57
4.4	Een gezonde levenswijze voor later	58
Conclusie		58

HOOFDSTUK 2 LEVENSFASENTHEORIEËN EN OUDERDOM IN BEELD	67
1 Drie levensfasen	69
2 Vier levensfasen	70
2.1 Temperamenten en levensfasen	71
2.2 Jaargetijden en levensfasen	75
<i>Zestiende-eeuwse reeksen</i>	76
<i>Kritiek op de analogie</i>	79
<i>Zeventiende-eeuwse voorstellingen</i>	81
<i>Oud en koud</i>	82
<i>Oud, koud en vuur</i>	83
<i>Oud, koud, eten en tevredenheid</i>	86
2.3 Tijden van de dag en levensfasen	89
2.4 Het levensrad	92
2.5 <i>Humana complexio</i>	95
2.6 Vier levensfasen en de liefde	97
2.7 Liefde, Werk, Eer en Verdriet	98
3 Zes levensfasen	103
3.1 Zuilenordes en levensfasen	104
3.2 Ouderdomsthema's	108
<i>Oud, wijs en ervaren</i>	108
<i>De senex stultus en de ontkennende fase</i>	108
3.3 Zes levensfasen met menselijke ellende	109
4 Zeven levensfasen	112
4.1 Planeten en levensfasen	112
4.2 Ouderdomsthema's	116
<i>Geheugen en een eervol ambt</i>	116
<i>Koude, geweten en barmhartigheid</i>	117
5 Tien levensfasen	118
5.1 Levenstrappen en levensfasenreeksen van tien	118
<i>De beeldtraditie van tien levensfasen</i>	118
<i>Levenstrappen</i>	122
<i>Levenstrap van Anthonisz.</i>	124
<i>Levenstrappen van de man en de vrouw van Visscher</i>	127
<i>Duitse en Zwitserse levensfasenreeksen van tien</i>	127
<i>Vier levensfasenreeksen van tien uit de Nederlanden</i>	129
5.2 Ouderdomsthema's	140
<i>Gierigheid en vrijgevigheid</i>	141
<i>Vroomheid</i>	144
<i>Minachting: kinderspot, doodslag en gevechten om de erfenis</i>	146
<i>Het verlangen naar de dood, melancholie en het geweten</i>	153
Conclusie	156

HOOFDSTUK 3 VROOMHEID EN INGETOGENHEID	175
1 Lofzangen op de geestelijke groei	175
2 Oude vrome vrouwen en mannen	178
2.1 Lezende en biddende oude vrouwen	179
<i>Het ideaalbeeld van de weduwe</i>	181
2.2 Barmhartige oude mannen en het gebed voor de maaltijd	182
<i>Barmhartige oude mannen</i>	182
<i>Het gebed voor de maaltijd</i>	183

3 Ingetogen ouderen en verwende jeugd	184
3.1 Matigheid en eenvoud	184
3.2 Armoede versus rijkdom: ouderdom versus jeugd	185
Conclusie	189
 HOOFDSTUK 4 ERVARING EN WIJSHEID	195
1 Oud en verstandig	195
1.1 Geestelijke groei en ervaring	195
1.2 De taakverdeling tussen oud en jong: raad en daad	197
1.3 Verstandigheid verbeeld: wijze lessen, eervolle ambten en vermaningen	199
2 Adviserende oude vrouwen	202
2.1 Lessen over liefde en huwelijk	202
2.2 Vertumnus en Pomona	203
2.3 Adviesemblemen van Van de Venne	204
3 Geleerde oude mannen	208
3.1 Ouderdom, geleerdheid en melancholie	208
3.2 Profane en kerkelijke geleerden versmolten	210
Conclusie	214
 HOOFDSTUK 5 GIERIGHEID EN HEBZUCHT	221
1 De fysionomie van <i>Avaritia</i>, melancholie en de angst voor armoede	221
2 Vrekken en ouderdomsmoraal	223
2.1 De korte levensweg, het marmeren paleis en de onverzadigbaarheid	223
2.2 Erfgenamen en het sparen voor een oudedagsvoorziening	226
3 Vrekkige oude mannen en vrouwen	228
3.1 Varianten van kantoorscènes met oude mannen en koppels	228
3.2 De vrekkige oude vrouw	233
<i>De ontwikkeling van de oude vrouw als Avaritia</i>	233
<i>Bril, kaars en uil</i>	237
Conclusie	241
 HOOFDSTUK 6 LUST EN ONGELIJKE LIEFDE	247
1 Liefde, lust en ouderdomsmoraal	247
1.1 Schandelijk en schadelijk	247
1.2 Tijdig met minnen beginnen	250
2 Ongelijke liefde met geld	252
2.1 Literaire traditie, varianten en thematiek	252
2.2 Ongelijke liefdes rondom Goltzius	255
<i>Jeugd bij jeugd</i>	255
<i>Hebzuchtige jonge vrouwen</i>	262
<i>Dwaze jeugd, dwaze ouderdom</i>	264
2.3 Ongelijke liefde bij Cats	265
2.4 Mannen, vrouwen en de werkelijkheid	270
3 Oude mannen en lust	271
3.1 Twee topoi over de <i>senex amans</i>	271
<i>Turpe senilis amor</i>	271
<i>Cupido en de Dood</i>	273
3.2 Vissen, vogels, muziek en de hoorndrager	279
4 Oude vrouwen en lust	284
4.1 De wellustige oude vrouw	284

4.2	De blaasbalg-, luit- en schoenhersteller en het musiceren	286
4.3	Makelaar in de liefde: de hoerenwaardin en de koppelaarster <i>Bijbelse en mythologische dienstmeiden</i>	289 290
Conclusie		291
 CONCLUSIE		 305
Bijlage 1		311
Bijlage 2		315
Bijlage 3		317
Summary		319
Lijst van afkortingen		323
Bibliografie		324
Index		346